

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Niko Miholič

Slovenci v Radgonskem kotu

Diplomsko delo

Ljubljana, 2009

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Niko Miholič

Mentor: red. prof. dr. Janko Prunk

Slovenci v Radgonskem kotu

Diplomsko delo

Ljubljana, 2009

Slovenci v Radgonskem kotu

V pričujočem delu avtor predstavlja slovensko manjšino v Radgonskem kotu na avstrijskem Štajerskem, manjšino, ki še danes ni priznana. Avtor izpostavlja tudi delo njenih intelektualcev, ki so zbrani v društvu z imenom Člen 7. V prvem delu predstavi pojem manjšine in začetke manjšinskih vprašanj po prvi svetovni vojni. Za boljše razumevanje delovanja in pomena društva Člen 7 avtor predstavi delovanje društev v zgodovini slovenstva. V naslednjih točkah predstavi specifično dogajanje v Radgonskem kotu in zgodovino in življenje ljudi ob današnji slovensko avstrijski meji. Avtor se poglobi v zgodovinski in politični vidik življenja na tem področju v začetku 20. stoletja, med prvo svetovno vojno, med obema vojnoma in med drugo svetovno vojno. Bralcu nudi podroben opis dogajanja na obeh straneh reke Mure. Na koncu predstavi še društvo Člen 7, ki je zaslužno za popularizacijo slovenske manjšine in slovenskega jezika v Radgonskem kotu, njihov kulturni dom Pavlovo hišo v Potrni, ter projekte, ki jih društvo izvaja v okviru omenjene hiše.

Ključne besede: Radgonski kot, slovenska manjšina, Avstrija, društvo Člen 7, Pavlova hiša

Slovenians in Radgonski kot

In the present paper the author introduces the Slovenian minority in Radgonski kot in Austrian Styria, the minority which has not yet been recognized. The author also emphasises the work of its intellectuals gathered in the association called Artikel 7. The first part is about the notion of minorities and minority issues after World War I. For better understanding of the importance of the association Artikel 7, the author presents the functioning of societies through the history of the Slovenian nation. Sections that follow deal with specific events in Radgonski kot and with the history and life of people along the river Mura, today's border between Slovenia and Austria. The author describes the life in this area at the beginning of the 20th century, during World War I, between the two world wars, and during World War II from a historical and political point of view. The reader gets a detailed description of life on both sides of the river. In the end the author introduces the association called "Artikel 7", which is responsible for the popularization of the Slovenian minority and Slovenian language in Radgonski kot, their cultural centre Pavlova hiša (Paul's house) in Potrna and the projects of the association in the frame of Pavlova hiša.

Keywords: Radgonski kot, Slovenian minority, Austria, association Artikel 7, Paul's house.

Kazalo

1	Uvod	6
1.1	Opredelitev problematike	6
1.2	Cilji in pomen	6
1.3	Hipoteze	6
1.4	Uporabljena metodologija	7
2	Manjšine	7
2.1	Evropska unija in odnos do manjšin	11
2.1.1	Evropska listina o regionalnih ali manjšinskih jezikih (ECRML)	11
2.1.2	Okvirna konvencija za varstvo narodnih manjšin	12
2.2	Vprašanje državnih meja v Sloveniji	13
3	Društva v Sloveniji in izven Slovenije	14
4	Zgodovina Slovencev ob današnji slovensko avstrijski meji	16
4.1	Prihod nacizma in druga svetovna vojna	20
4.2	Nastanek nove Jugoslavije	23
5	Avstrijska državna pogodba	25
	Člen 7	25
6	Slovenska pomlad tudi v Avstriji	26
6.1	Nastanek društva Člen 7	26
6.2	Odprtje Pavlove hiše	26
6.3	Današnje dogajanje v Pavlovi hiši	27
6.4	Slovenski jezik v šolah Radgonskega kota	29
6.5	Akadska prizadevanja	30
6.6	Današnji bilateralni odnosi med Avstrijo in Slovenijo	30
7	Sklep	32

8	Literatura.....	34
9	Priloga A: Intervju s predstavnicu društva Člen 7, z mag. Susanne Weitlaner.....	36

1 Uvod

1.1 Opredelitev problematike

V pričujoči nalogi bom pisal o problematiki slovensko govorečih prebivalcev ob slovensko-avstrijski meji v Radgonskem kotu na avstrijski strani ter o nastanku društva, ki se bori za uveljavitev manjšinskih pravic teh ljudi. Slovenci, ki živijo že stoletja na območju Radgonskega kota, ne morejo uveljavljati manjšinskih pravic, ker deželna in državna oblast za to nimata posluha. Četudi se stanje ponekod izboljšuje, še vedno nimajo zagotovljenih temeljnih pravic kot avtohtona narodna manjšina. Zakaj avstrijska oblast ne izpolnjuje zahtev iz »7. člena Avstrijske državne pogodbe (v nadaljevanju ADP)?« Preko predstavitev zgodovine dogajanja bi rad poiskal vzroke za omenjene težave Slovencev na avstrijskem Štajerskem.

1.2 Cilji in pomen

Cilj te diplomske naloge je seznaniti javnost s problematiko slovenske narodne manjšine v radgonskem kotu na avstrijskem Štajerskem. Menim, da slovenska javnost skoraj ne ve, da živijo Slovenci tudi v tem delu Avstrije in da so bili, kakor so še danes, kot manjšina prezrti. Z informacijami lahko prispevam k boljšemu razumevanju problematike in posledično lahko pripomorem k boljšemu sodelovanju med obmejnimi prebivalci.

1.3 Hipoteze

1. Ker Avstrija ni izvedla dosledne denacifikacije, imajo nekateri prebivalci težave s sprejemanjem slovenskih manjšin.
2. Društvo Člen 7 je veliko pripomoglo k prepoznavanju štajerskih Slovencev v Radgonskem kotu.
3. Slovenci na avstrijskem Štajerskem se niso opredelili kot manjšina, ker so se bali političnega pritiska.
4. Slovenska oblast se ne zavzema dovolj za Slovence v zamejstvu.
5. Avstrijska oblast ne upošteva v celoti 7. člena v Avstrijski državni pogodbi.

1.4 Uporabljena metodologija

V pričujoči nalogi bom uporabil deskriptivno metodo. Večkrat obiščem Pavlovo hišo oz. »Pavelhaus«, v Potrni (nemško: Laafeld), kjer se srečujem z glavnimi akterji društva, ki najbolj poznajo problematiko Slovencev na tistem območju. Opravil bom intervju, in sicer s predstavnico društva Člen 7, Susanne Weitlaner. Za predstavitev določenih zgodovinskih dejstev bom uporabil zgodovinsko metodo. Z zgodovinsko-razvojno analizo bom predstavil nastanek in delovanje društva Člen 7 ter dogajanje pred njim.

2 Manjšine

V obdobju pred nastankom moderne države kljub obstoju številnih kultur, jezikov in veroizpovedi, v Evropi t.i. problem manjšin tako rekoč ni obstajal. Medtem ko sta že reformacija in kasneje tudi renesansa začeli spreminjati vlogo kazalnikov identitete, pa nacionalno vprašanje, ki je ključnega pomena za tradicionalno pojmovanje (narodnih) manjšin, znotraj fevdalne države z izjemo Francije in Anglije ni moglo zaživeti. Z razširitvijo sekularizacije iz Anglije na evropski kontinent ter uničenjem iluzij o enotnosti krščanstva (Krasner v Roter 2001, 224), se je pojavil problem manjšin. Problem je zadeval verske manjšine, kar je bistvena razlika iz obdobja po letu 1648, ko se je oblikovala mednarodna skupnost suverenih držav. Še večjo prelomnico, kot je bil nastanek vestfalskega sistema držav, pa je za vprašanje manjšin pomenila francoska revolucija, ki je bila ključnega pomena za nastanek »mita o ljudstvu kot kohezivni skupini« (Rigaux v Roter 2001, 225). Pomembne so postale tudi razlike znotraj naroda, ki so zahtevale oblikovanje in izvajanje politik za uspešno oblikovanje nacije (Roter 2001, 226). Z nastankom nacionalne države in etnične identifikacije lahko govorimo o nacionalizmu, ki je poleg obstoja etnične homogenosti vedno predstavljal tudi grožnjo obstoju etničnih manjšin« (Roter 2001, 226–227).

Zaradi novonastalih držav po prvi svetovni vojni in na novo začrtanih mej, se je veliko število ljudi začelo seliti v svoje nacionalne države. Meje so bile izrisane glede na dogovore in interese velesil, veliko ljudi je zato ostalo izven meja svoje države (narodne manjšine). Meje je bilo težko začrtati, ker so bile te narodnosti gospodarsko, kulturno in ponekod ozemeljsko prepletene. Tudi od plebiscitov si ni bilo mogoče obetati zadovoljujoče rešitve. Naposled so našli izhod v manjšinskih pravicah: na novo nastale države, ki niso zajemale samo enega

naroda, so se morale obvezati, da bodo pripadnikom drugih narodov na svojem ozemlju zagotovile obstoj in ne bodo izvajale potujčevanja oz. integracijske politike (Prunk 2008, 295). Največ takih manjšin so zaradi razpada Avstro-Ogrske imeli Avstrijci in Madžari. Zaradi interesov velesil (londonska pogodba) je tudi ena tretjina Slovencev ostala zunaj nove matične države, Kraljevine SHS oz. Jugoslavije.

V mednarodni skupnosti je bilo v preteklosti ustanovljenih več različnih mednarodnih režimov za upravljanje t. i. "problema manjšin" (Roter v Roter 2008, 35). Cilj omenjenih režimov, tj. nizov načel, norm, pravil in postopkov za implementacijo norm in pravil, je bil zagotoviti stabilnost in posledično mir v mednarodni skupnosti, zato so bili takšni mednarodni režimi večinoma ustanovljeni po velikih konfliktih in vojnah, ko so se dogajale tektonske spremembe mednarodnega sistema – obstoječih držav in državnih meja (Roter 2008, 35). Zavezniki in centralne sile so spodbujali nacionalizem podrejenih narodov v sovražnih državah, obljubljali ozemeljske koristi potencialnim zaveznicam in posredno aplikacijo načela samoodločbe narodov, a se nobena država ni eksplicitno izrekla za samoodločbo. Določila Društva narodov in Woodrow Wilsonow pogled na samoodločbo je bil svojevrsten: pravica do izbire vlade v državi (notranja samoodločba) kot argument v prid demokratičnih držav. Wilson je leta 1918 v svoj koncept vključil tudi zunanjo samoodločbo, a je bil neuspešen pri poskusu vključitve samoodločbe v pakt Društva narodov. Na mirovni konferenci v Versaillesu leta 1918 so zavezniki samoodločbo narodov določili za osnovno vodilo, problemi pa so nastali pri implementaciji tega načela. Kaj storiti s tistimi, ki niso sposobni braniti neodvisnosti? In kaj storiti s kolonijami? Določila glede zagotavljanja pravic manjšin so bila vključena v:

1. ločene pogodbe o manjšinah (sprejete na mirovni konferenci), državljanstvo je bilo kot pogoj za manjšinske pravice,
2. številne bilateralne pogodbe med sosednjimi državami.

Naj omenim leta 1923 ustanovljeno stalno mednarodno sodišče Društva narodov oz. »Permanent Court of International Justice«, ki je obravnavalo osem primerov glede pogodb o narodnih manjšinah. Sodišče je izpostavilo pogojenost manjšinskih pravic z državljanstvom, odločalo o definiciji manjšine in o vprašanju, kdo je upravičen do manjšinskih pravic, razsojalo o konceptu enakopravnosti (»pravna in dejanska enakopravnost«). Po letu 1939 pa število primerov pred sodiščem pade. Posledica propadanja režima pogodb glede manjšin

(razlogi za to so tako na ravni držav kot tudi manjšin) je rastoči nacionalizem v obdobju med obema vojnama.

Ko so se v obdobju po drugi svetovni vojni do srede devetdesetih let 20. stoletja pojavljale priložnosti, da države sprejmejo natančnejše mednarodne norme glede posebnega varstva manjšin tako v okviru OZN kot evropskih mednarodnih institucij (OVSE in SE), so hkrati želele s pomočjo mednarodnih institucij določiti tudi objekte takega varstva oziroma upravičence do takih norm, torej manjšinske skupnosti in njihove pripadnike (Roter 2008, 37).

Po drugi svetovni vojni so se etnična struktura in družbeni odnosi temeljito spremenili. Silovito uničevanje civilnega prebivalstva, predvsem nemškega iz vzhodnih držav je napovedovalo revanšizem postokupiranih držav. Iz vzhodnih držav so pregnali med 12 in 13 milijonov Nemcev, ki v teh državah niso predstavljali več omembe vredne manjšine. Poleg Nemcev so bile žrtve izganjanja ob koncu vojne tudi pripadniki narodnih manjšin, Ukrajincev iz Poljske, Poljakov iz Ukrajine, Belorusije ter Litve, Slovakov iz Madžarske itn. (vseh skoraj 7 milijonov) (Prunk 2008, 423). Selitev je bila kar obsežna za tisti čas, a vedeti je potrebno, da je med samo selitvijo umrlo na tisoče ljudi. Posledično so skoraj izginile narodne manjšine v vzhodnoevropskih državah. Ponekod so izvajali celo etnično čiščenje. Znana je izjava poljskega komunista Gomulka, ki je dejal, da je potrebno izgnati vse Nemce, »ker so države zgrajene na narodni osnovi in ne na večnarodni«.

Mirovna konferenca v Parizu, ki je potekala med aprilom in oktobrom leta 1946, je temeljila na mirovnih pogodbah antifašističnih držav z nekdanjimi zaveznicami Tretjega Rajha. Vse države so morale plačati vojno odškodnino in odstopiti pridobljena ozemlja. Italija je izgubila ves svoj Afriški imperij in jugoslovanska ozemlja (Prunk 2008, 434). Manjšine so zato ostajale na obeh straneh držav.

Po zgledu Društva narodov je nastala Organizacija združenih narodov (v nadaljevanju OZN). Prejšnje pogodbe so ocenili kot neveljavne, napovedovali so nov pristop »Dumbarton Oaks«, ki je pomenil poskus formulacije Ustanovne listine OZN. A slednji je pomenil promocijo človekovih pravic in ne manjšinskih, katere v Ustanovni listini sploh niso omenili. Prvi poskusi opredeljevanja manjšin v okviru OZN so bili narejeni že kmalu po ustanovitvi Komisije za človekove pravice leta 1946 in njene Podkomisije za preprečevanje diskriminacije in varstvo manjšin (v nadaljevanju Podkomisija) leta 1947 (Roter 2008, 40-41). Podkomisija je na isti seji leta 1947 zapisala tudi v dveh alternativnih predlogih besedila, ki naj bi bilo vključeno v Splošno deklaracijo človekovih pravic:

1. *V državah, kjer živijo 'jasno opredeljene' [well-defined] etnične, jezikovne ali verske skupnosti, ki so jasno ločene od preostalega prebivalstva in ki želijo drugačno obravnavo, posamezniki, ki pripadajo takim skupnostim*
2. *V državah, kjer živi 'znatno število' [substantial number] oseb, katerih rasa, jezik ali veroizpoved so drugačni od značilnosti večinskega prebivalstva, posamezniki, ki pripadajo takim etničnim, jezikovnim ali verskim skupnostim ... (Roter 2008, 41-42).*

Leta 1950 je Generalni sekretar OZN Podkomisiji predložil v obravnavo memorandum o klasifikaciji manjšin. Problem je bil, ker je Podkomisija pojem manjšine razčlenila zelo široko. A tako razumevanje ni odsevalo v nadaljnjih poskusih, saj so države same ožile širino termina manjšine. Vendar kljub temu niso bile pripravljene prevzeti novih obveznosti, katere je prineslo omenjene oženje razumevanja pojma manjšine. Spet tretje države, ki so kazale poseben interes za vzpostavitev mednarodnih norm za varstvo manjšin (na primer vzhodno-evropske države, ki so imele same številčne etnično sorodne manjšine v sosednjih državah), z ozkimi definicijami niso bile zadovoljne, saj so v njih videle nevarnost za izključevanje določenih skupnosti (Roter 2008, 43). Podkomisija in Komisija za človekove pravice nista vključili omembe varstva manjšin v Splošno deklaracijo o človekovih pravicah. Zaradi tega je omenjena podkomisija leta 1951 pripravila predlog določila o pravicah oseb, ki pripadajo manjšinam, za takrat še osnutek Pakta o človekovih pravicah. Predlog člena je Podkomisija dopolnila in ga vključila kot 27. člen v Mednarodni pakt o državljanskih in političnih pravicah.

»V tistih državah, v katerih živijo etnične, verske ali jezikovne manjšine, osebam, ki pripadajo takim manjšinam, ne bo odvzeta pravica, da skupaj z drugimi člani svoje skupine uživajo svojo lastno kulturo, izpovedujejo in prakticirajo svojo vero ali uporabljajo svoj lasten jezik« (Roter 2008, 45).

Skozi leta so nastajale multilateralne konference, ki so omenjale varstvo manjšin, npr. Konvencija o preprečevanju in kaznovanju zločina genocida iz leta 1951, Evropska konvencija človekovih pravic iz leta 1950 ter Konvencija proti diskriminaciji v izobraževanju iz leta 1960, Helsinška sklepna listina, ki govori le o narodnih manjšinah in komaj kasneje spremeni in razširi pojmovanje določil.

2.1 *Evropska unija in odnos do manjšin*

Evropska unija (v nadaljevanju EU) pogojuje pridruževanje novih članic z varstvom manjšin. Dejstvo je, da je varstvo manjšin eden izmed Kopenhagenskih kriterijev (Johnson 2006, 28). Kljub temu, da EU formalno daje veliko poudarek varstvu manjšin, pa ne ustvarja konkretnih politik za varstvo manjšin (Johnson 2006, 28–29). Obstaja domneva, da pri prihodnjih širitvah EU na vzhod in jugovzhod Evrope, varstvo manjšin ne bo igralo pomembnejše vloge, razen če bi kršenje določila o varstvu manjšin ogrožalo temeljne interese EU.

Članicam EU primanjkuje konsistentnih politik v zvezi z manjšinami. Zakonodaja je sicer usmerjena v nediskriminacijo, a kljub temu še obstajajo nekateri mednarodni dokumenti s področja varstva manjšin. Evropske vrednote so zastopane v sklopu mednarodnih institucij kot sta Svet Evrope (članstvo v EU npr. *de facto* pogojeno s članstvom v Svetu Evrope) in Organizacije za varnost in sodelovanje v Evropi (OVSE) (sporazumi, ki izhajajo iz političnih iniciativ EU). Dober primer spremembe načel do manjšin je npr. v EU, kjer je po Maastrichtski pogodbi (1992) pristopni kriterij za članstvo tudi varstvo pravic narodnih manjšin skupaj s pristopom k Evropski konvenciji človekovih pravic. Manjšinske politike je bilo potrebno upoštevati, saj lahko v nasprotnem primeru ogrozijo stabilnost v Evropi. Potrebno je bilo zagotoviti nadzor nad manjšinami, da ohranijo ozemeljsko celovitost in suverenost.

Dokumenti s področja varstva manjšin v Svetu Evrope so Evropska listina o regionalnih ali manjšinskih jezikih, ki jo opisujem spodaj in Okvirna konvencija za varstvo narodnih manjšin.

2.1.1 *Evropska listina o regionalnih ali manjšinskih jezikih (ECRML)*

ECRML je evropska pogodba, ki je bil sprejeta leta 1992. Zasnovana je bila s strani Sveta Evrope za varstvo in spodbujanje zgodovinskih regionalnih in manjšinskih jezikov v Evropi. To velja samo za jezike, katere tradicionalno uporabljajo državljani države pogodbenice, se pravi jeziki, ki so različni od uradnega jezika. Pogodba ne ščiti jezikov, ki jih uporabljajo nedavni priseljenci iz drugih držav. Pogodba tudi ne ščiti lokalnih narečij.

Jezik je zaščiten, če ga govorijo bodisi:

- i. ljudje, ki živijo v regiji ali na območju države,
- ii. manjšine v državi kot celoti (to pomeni, da so romski jeziki zajeti v pogodbo, čeprav ni "romskih regij").

Nacionalni uradni jeziki niso zajeti v pogodbi, so pa zato regionalni uradni jeziki. Na primer, katalonščina je uradni jezik le v regiji v Španiji, zato bi lahko imel koristi od pogodbe. Drugačna je zgodba glede irskega jezika, saj je uradni jezik v Republiki Irski, čeprav je manjšinski jezik. Na Severnem Irskem pa je lahko zaščiten jezik, ker ni uradni ali državni jezik v Združenem Kraljestvu. Zanimivo je v Franciji, ki je podpisala pogodbo, vendar pa francoska ustava ne dopušča, da vlada podpira druge jezike poleg francoskega.

Obstajata dve ravni varstva jezikov s strani ECRML. Vsaka država, ki je podpisala pogodbo, mora ponuditi vsaj minimalno zaščito jezika, je pa odvisno od države, ki se lahko sama odloči ali varuje jezik z višjo stopnjo zaščite.

Po vsem tem bi moral biti slovenski jezik zaščiten tudi v Radgonskem kotu.

2.1.2 Okvirna konvencija za varstvo narodnih manjšin

Okvirna konvencija za varstvo narodnih manjšin (FCNM) je bila podpisana februarja 1995 za 22 držav članic Sveta Evrope. V Svetu Evrope so najprej razpravljali o posebni zaščiti nacionalnih manjšin že leta 1949, a se do leta 1990 niso trdno zavezali k spoštovanju in varovanju teh manjšinskih skupin. Priporočilo 1134 iz leta 1990 je vsebovalo seznam načel, ki jih je skupščina smatrala kot relevantne za ta namen. Določili so okvir, da naj konvencija postane aktivna v letu 1998. Cilj te konvencije je zagotoviti, da države članice podpisnice spoštujejo pravice narodnih manjšin, začnejo boj proti diskriminaciji, spodbujajo enakost, spodbujajo ohranitev in razvoj kulture ter identitete narodnih manjšin, zagotavljajo svobodo medijev, manjšinskih jezikov ter izobraževanja ter spodbujajo sodelovanje narodnostnih manjšin v javnem življenju. Člen 25 Okvirne konvencije zavezuje države podpisnice, naj predložijo poročilo Svetu Evrope, ki vsebuje "popolne informacije o zakonodajnih in drugih ukrepih, sprejetih za uveljavitev načel, določenih v tem okviru Konvencije" (Svet Evrope 1994, 7).

Okvirna konvencija določa, da varstvo narodnih manjšin temelji na teritorialni identiteti in kulturni dediščini. Do leta 2008 je 39 držav članic podpisalo in ratificiralo omenjeno evropsko konvencijo, vendar je bila konvencija pri nekaterih tarča kritik. Pogodbe niso podpisale in ratificirale vse države članice Sveta Evrope (Francija še ni sprejela pogodbe, Luksemburg in Belgija sta podpisali, nista pa ratificirali). Kritiki pravijo, da določbe ponujajo premalo novosti na že obstoječe mednarodne pogodbe. Poleg tega se preveč določb in zakonov začne v obliki: "v kolikor je to mogoče". Svetovalni odbor, ki skrbi za nadzor nad implementacijo Okvirne konvencije, je večkrat opomnil tako na neustrezno/preozko pojmovanje upravičencev do varstva manjšin, kot na neustrezno/pomanjkljivo opredelitev avtohtonosti kot temeljnega kriterija za uresničevanje manjšinskih pravic v Sloveniji. V tem kontekstu se prispevek na več mestih navezuje na slovensko pojmovanje in identifikacijo narodnih manjšin (Roter 2008, 37-38).

2.2 *Vprašanje državnih meja v Sloveniji*

Italija, članica zmagovite antante po prvi svetovni vojni, je dobila večino obljubljenega ozemlja. Imela je podporo Britancev in Francozov, zato do oboroženega spopada za mejo ni smelo priti. Jugoslavija je sicer vztrajala pri določbah Društva narodov, kot je pravica do samoodločbe, a državi se enostavno nista mogli dogovoriti. Na samem Koroškem je po razglasitvi samostojne države SHS prišlo do spopadov med Nemci in Slovenci. Problem je bil, ker vlada v Ljubljani ni mogla zbrati dovolj vojakov, da bi ubranila vojaške spopade in že pred mirovno konferenco zavzela ozemlje današnje avstrijske Koroške. Pomoč srbske vojske je prišla prepozno, saj so velesile v Parizu že odločile o usodi Koroške. O problemu so odločili po demokratični poti, in sicer s plebiscitom. Najprej so odločali le o coni A, ki je bila povezana z mejo SHS. V primeru večinske odločitve za SHS bi plebiscit izvedli še v coni B. Oktobra, leta 1920, je več kot polovica (59%) prebivalcev cone A glasovala za avstrijsko upravo. V krajih, kjer so izvedli plebiscit, je bilo večinsko prebivalstvo slovensko govoreče (kar 80%), a bi se naj zaradi srbske navzočnosti in njihovega maščevalnega obnašanja v celovski kotlini raje odločili za življenje pod avstrijsko upravo. Poleg tega pa takrat veliko ljudi ni imelo hrane, pomanjkanje je bilo ogromno. Kratka navzočnost južnoslovanskih in slovenskih vojakov pa je pokazala, da njihova novonastala država ni mogla skrbeti niti za svoje prebivalce, kaj šele za na avstrijskem Koroškem živeče Slovence. Oblast v Ljubljani se de facto ni preveč trudila za propagando SHS-a, saj je verjela, da se bodo tamkaj živeči

Slovenci soglasno odločili za jugoslovansko pot. Tamkajšnji ljudje pa so gledali predvsem na lastno preživetje. Večina ljudi je bilo kmetov, odvisni so bili od trgovanja. Celotno gospodarstvo je temeljilo na Celovcu, ki pa je bil v coni A. V primeru priključitve cone B k Jugoslaviji, bi bili ti ljudje odrezani od Celovca, kar pa bi prineslo veliko gospodarsko škodo. K dodatnemu nerazpoloženju pa bi naj prispevalo tudi večno rivalstvo med Kranjci in Korošci in splošen odpor do vsakršnih sprememb. A takrat se ljudje niso zavedali, da je plebiscit (ker je bil izveden na demokratičen način) zadnji odgovor mejnemu vprašanju.

V primerjavi s Slovenci na Koroškem, Slovenci v Radgonskem kotu niso imeli možnosti odločati o tem, v kateri državi bodo živeli.

3 Društva v Sloveniji in izven Slovenije

Če pogledamo nastanek društev na Slovenskem, lahko pričnemo že v 14. stoletju, ko se omenjajo cerkvene bratovščine, kasneje pa cehovske organizacije. Najstarejša društva so obstajala brez zakonskih omejitev. Dokler društva niso postala nevarna ali sumljiva oblasti, ni bilo nasprotovanja. Leta 1848 je prišlo do zakonskih sprememb pri ustanavljanju društev, zaradi urejene pravice do združevanja in odprave cenzure, so se društva lažje ustanavljala. Politična društva so morala imeti dovoljenje za ustanovitev, nepolitična pa so morala le 14 dni pred ustanovitvijo predložiti pravila (Zgodovina društev na Slovenskem 2007). Z uvedbo absolutizma 1851 je prišlo do večjih omejitev društev, v kasnejši Jugoslovanski državi pa je ustanavljanje nihalo. Najprej je bilo prosto, ob uvedbi šestojanuarske diktature pa so ustanavljanje spet omejili. Slovenska društva so po 1. svetovni vojni v Italiji in Avstriji nadaljevala delo, a je bila njihova dejavnost zaradi političnega razvoja in italijanskih ter nemških nacionalističnih pritiskov vedno bolj otežena (Zgodovina društev na Slovenskem 2007). V Italiji so bila slovenska društva tarča fašističnega nasilja že spomladi 1921, se pravi na začetku fašistizacije države. Med leti 1924 in 1926 so bila mnoga razpuščena in do leta 1928 so bila ukinjena še zadnja društva na slovensko govorečem ozemlju v Italiji. Na Koroškem so slovenska kulturno-prosvetna, gospodarska in politična društva delovala po plebiscitu 1920 v čedalje hujših razmerah, ki so se po uvedbi stanovskega sistema 1934 in po »Anšlusu« 1938 še zaostрила; po napadu na Jugoslavijo 1941 so bila ukinjena še preostala, njihovo premoženje pa zaplenjeno (Zgodovina društev na Slovenskem 2007). Slovenski izseljenci so začeli v tujini ustanavljati kulturno-prosvetna in podporna društva že v 19.

stoletju, največ jih je nastalo v ZDA, kamor je bilo gospodarsko izseljevanje Slovencev največje. Kulturna društva so imeli tudi Slovenci, živeči v Beogradu in Zagrebu. Okupacija leta 1941 je mejnik za večino obstoječih slovenskih društev. Nemški okupator je razpustil vsa slovenska društva; na Štajerskem so izdali odredbo o razpustu že 16. aprila leta 1941 (Zgodovina društev na Slovenskem 2007). V Ljubljanski pokrajini je najprej prišlo do razpusta slovenskih političnih društev in tistih z nacionalnim programom, pod sekvester so prišla gospodarska pridobitna društva, vsa druga pa so morala prirediti delovanje italijanski zakonodaji. Velika večina društev je prenehala delovati, zlasti še, ko je OF razglasila kulturni molk; številna niso bila niti uradno razpuščena. Italijanski in nemški okupatorji so ustanavljali svoja društva in vanje poskušali pritegniti slovensko prebivalstvo; ustanavljali so mladinska, študentska, ženska fašistična in nacistična ter druga militaristično usmerjana društva, zlasti v večjih krajih in na šolah ter na območjih, kjer je bilo priseljenih več italijanskih in nemških državljanov. Društva v času NOB niso razvijala primarne društvene dejavnosti, temveč so se zčila v frontno gibanje NOB. Leto 1944 je bilo za razvoj društev in njihovo dejavnost v času NOB najbolj uspešno. Maja je bila 1. novinarska konferenca pri Metliki, oktobra ustanovni občni zbor Slovenskega časnikarskega društva v Črnomlju (Zgodovina društev na Slovenskem 2007). V Gradu (Metlika) so junija 1944 ustanovili RKS zato, da bi lahko organizirali pomoč prebivalstvu, otrokom padlih borcev in žrtvam fašističnega terorja. Tudi po drugi svetovni vojni je prišlo do ustanavljanja društev za slovensko mejo. Če pogledamo primer Avstrije, so se razmere izboljšale v primerjavi s časom po prvi svetovni vojni. Društva koroških Slovencev so se ustanavljala kljub nasprotovanju tamkajšnjih večinskih prebivalcev, ki so izvajanje manjšinskih pravic otežkočali. Govorimo predvsem o večnih nasprotnikih Slovencev in bivših nacistih, ki nikoli niso bili obsojeni zaradi svojih dejanj med drugo svetovno vojno. Na avstrijskem Štajerskem, torej v Radgonskem kotu, je bilo drugače, saj se Slovenci niso kaj prida združevali, prvo društvo tamkajšnjih Slovencev pa lahko postavimo šele v osemdeseta leta prejšnjega stoletja.

4 Zgodovina Slovencev ob današnji slovensko avstrijski meji

Današnja meja, ki poteka po reki Muri, v začetku ni predstavljala meje med različnima jezikovnima skupinama. Sam okraj Radgona je takrat obsegal 22 občin na desnem bregu, se pravi v današnji Sloveniji. To so bile predvsem občine na Apaškem polju in Mariji Snežni. Na jugu in vzhodu je Mura res predstavljala jezikovno mejo med štajerskimi Slovenci in Avstrijci. Ko je sam cesar Franc Jožef I. julija 1883 prišel na obisk v Cmurek, so ga tamkajšnji šolarji pozdravljali v slovenskem jeziku, medtem ko je bilo področje Apaškega polja pretežno nemško govoreče. Severno od Mure so bile obmejne občine vzhodno od Radgone (Dedonci, Potrna, Zenkovci, Gorica, Žetinci) pretežno območja slovenske jezikovne skupine, medtem ko so bili prebivalci same Radgone (Bad Radkersburg) nemško govoreči. Sam most čez Muro pri Cmureku je predstavljal pomembno cestno povezavo znotraj Štajerske. Leta 1900 so takratni prebivalci začeli odstranjevati star leseni most in zgradili nov most jeklene konstrukcije, ki je bil takrat ponos tamkajšnjih prebivalcev, saj je bil najdaljši cestni most na Štajerskem. V takratnih časih so obratovali tudi različni brodovi in splavi, kateri so pripomogli k večji pretočnosti prebivalcev na obeh bregovih Mure. V nasprotju s takrat še ne obstoječo mejo na Muri, je na vzhodni meji današnjega okraja Radgona oz. Bad Radkersburg na področju Kučnice/Kutschenitza že od srednjega veka potekala meja med vojvodino Štajersko in Kraljevino Madžarsko. Od začetka t.i. »izravnave/ausgleich« leta 1867 Kučnica ni predstavljala carinske meje. So pa okoli meje stražili oboroženi možje, ki so preprečevali roparskim tolpom gibanje čez mejo. Brezcarinska meja je potekala vse do prve svetovne vojne. Po koncu prve svetovne vojne so potegnili državno mejo čez Štajersko. Severni del je ostal pod današnjo Republiko Avstrijo, južni del pa tvori del današnje Republike Slovenije. Zaradi takšne delitve je veliko vasi ostalo na napačni narodnostni strani.

Dejstvo je, da so bili ti kraji pred tem, se pravi v habsburški monarhiji in kasneje Avstro-Ogrski, majhne vasi, ki so se preživljale s kmetijstvom. Večina ljudi je govorila slovensko, a jezik ni imel bistvene vloge, ljudje so govorili, kot se je pač govorilo doma, brez kakršnih koli pritiskov. Šele z nastajanjem moderne države, nacionalnih gibanj in dejanskih pritiskov so se ljudje začeli zavedati svojega maternega jezika. Ravno nacionalna gibanja so zahtevala, da se ljudi loči po maternem jeziku in tako se je začelo marginaliziranje oz. germanizacija pretežno slovenskih vasi. Slovenci so se težko upirali pritiskom. Tisti, ki so se, so bili župniki, ki so poskušali na različne načine dvigniti slovensko nacionalno zavest pri ljudeh. Vključevali so se v občinsko politiko, ustanovili posojilnico in izobraževalno društvo. V nekaterih vaseh so

ljudje zahtevali slovenske župnike, ki bi pridigali v knjižni slovenščini. Zelo pomembna osebnost tistega časa je bil Matej Pintarič, kmet iz Dedoncev (nem. Dedenitz), ki je leta 1910 ustanovil slovensko katoliško izobraževalno društvo. V času prve svetovne vojne so tudi prebivalci Štajerske prijeli za orožje. Pravzaprav so fantje iz obeh bregov Mure morali v vojno za cesarja Franca Jožefa I. Na fronto je odšel tudi 16. huzarski polk, ki je bil pred tem nameščen v štajerskem obmejnem mestu Radgona. Kot posledica vstopa Italije v vojno leta 1915 na stran antante, je bil rezervni bataljon 97. pehotnega polka prestavljen v zaledje na območje Radgone. Ne le oskrba, ampak tudi vedno večje težnje okoliških prebivalcev so pripeljale do upora 1600 vojakov omenjenega polka. Šele naslednjega jutra, 24. maja 1915, je bil upor zadušen. Upor je terjal tudi žrtve med uporniki, nekatere preživele pa je sodišče obsodilo na smrt. Po koncu prve svetovne vojne so južnoslovanski vojaki pod vodstvom Benedikta Zeilhoferja vkorakali v slovenske vasi, in sicer v Soboto, Lučane in v glavno mesto Radgona oz. Bad Radkersburg. Meje niso bile določene in zaradi tega so postale jabolko spora med vsemi vključenimi državami od Avstrije, Kraljevine SHS do Madžarske. Četudi se je vojna uradno končala, so se boji na tem območju nadaljevali. Vkorakanje južnoslovanskih in slovenskih vojakov so Avstrijci razumeli kot okupacijo njihovega ozemlja. 30. oktobra 1918 je mariborski nemški občinski svet razglasil Maribor z okolico za del nemške Avstrije. Major Rudolf Maister je v vojašnici 26. *strelskega polka* v Melju pred mestnim poveljnikom podpolkovnikom Antonom Holikom in zbranimi častniki odločno izjavil:

»Ne priznavam teh točk. Maribor razglašam za jugoslovansko posest in prevzemam v imenu svoje vlade vojaško poveljstvo nad mestom in nad vso Spodnjo Štajersko« (Hartman 1998, 43).

Po sestanku je zbranim slovenskim vojakom in častnikom razložil, da je prevzel vrhovno poveljstvo v mestu, in jih prosil, naj ostanejo z njim, ker jih nova država potrebuje. Še tisti dan so bile vse vojašnice in drugi pomembni objekti ter mesto Maribor pod Maistrovo vojaško oblastjo. Tudi Narodni svet je prevzel upravo na slovenskem Štajerskem, majorju Rudolfu Maistru pa je podelil naziv general. Presenečeni Nemci so si kmalu opomogli in so od Narodnega sveta ter generala Maistra izsilili ustanovitev varnostne straže. 3. novembra 1918 je nastala zelena garda ali t. i. *Schutzwehr*. General Maister se je odločil za vojaški ukrep. 9. novembra 1918 je razglasil mobilizacijo. Temu so nasprotovali Nemci, pa tudi narodna vlada v Ljubljani. Slovenski fantje so se odzvali klicu generala Maistra, zelo veliko jih je prišlo iz Slovenskih goric. V nekaj tednih je Maister zbral vojsko približno 4000 mož.

20. novembra 1918 so ustanovili *mariborski pešpolk*. Z njim je nastala prva redna slovenska vojska s slovenskimi častniki in slovenskim poveljevanjem. 23. novembra 1918 je ob 4. uri zjutraj Maister prehitel Nemce in razorožil zeleno gardo. 27. novembra 1918 so Maistrove enote zasedle Špilje, nato pa še Radgono, Cmurek, Lučane, Radlje (Marenberg) in Muto. Malgajeva skupina iz Celja je zasedla Mežiško dolino, nato pa Pliberk in Velikovec. Enota iz Ljubljane je zasedla Dravograd, Labot in Šentpavel. Vojaška akcija je potekala skladno s pogodbo, ki sta jo 27. novembra 1918 podpisala polkovnik Rudolf Passy in general Rudolf Maister. Ta je določala, da lahko slovenske čete zasedejo kraje ob narodnostni meji, od Radgone do Šmohorja pri Beljaku. Te pogodbe nista priznali deželni vladi Štajerske in Koroške, niti Narodna vlada v Ljubljani. 14. januarja 1919 je prišlo do bojov štajerskega obmejnega poveljstva pri Lučanah, 4. februarja 1919 pa v Radgoni. Zaradi nekaterih dejanj vojakov je pri tamkajšnjih prebivalcih zavrelo. Februarja 1919 se je zaradi nadaljevanja napadov začela vstaja proti zasedbi južnoslovanskih in slovenskih vojakov Radgone. Kmetje so začeli z upori in v nekaterih vaseh so vojake celo izgnali oz. zajeli in tako osvobodili svoje vasi. Novica je hitro krožila naokoli in tako začela spodbujati ostale prebivalce, da so prav tako pričeli z vstajo. V času bojov po celotnem območju okraja Radgona so tamkajšnji kmetje ustanovili nekakšno domobransko enoto oz. »Heimwehr« pod vodstvom dr. Willibalda Brodmanna v Stradnu. Imenovali so ga tudi Spodnještajersko kmečko poveljstvo oz. »Untersterisches Bauernkommando«. Po dodatnih okrepitvah so južnoslovanski in slovenski vojaki začeli odbijati napade zaradi omenjenega domobranstva, po pričevanju nekaterih, pa so za talce jemali celo ugledne meščane in Radgone in Cmureka. V istem času so v Mariboru potekala pogajanja (13. februar 1919) s sporazumom o dokončanju bojov na območju Radgone. Pogoji pogodbe so ostali nespremenjeni do mirovne konference leta 1920. Na drugi strani Kučnice, na madžarski strani, so oblast prevzeli komunisti z Belo Kunom na čelu. Hitro so sestavili novo madžarsko rdečo armado, kar je pripeljalo avstrijske orožnike do tega, da so ustanovili ekspoziturne mejne enote in tako poskusili obvarovati vzhodno mejo. Madžarske enote so sestavljali slovenski prebivalci, živeči v Prekmurju. Madžarsko vodstvo je omenjene enote hotelo poslati na fronto, a so se vojaki pod vodstvom stotnika Perneckyja tem ukazom zoperstavili in 29. maja 1919 ustanovili Mursko republiko. Predsednik republike je postal Viljem Tkalec. Madžarska vojska je kar hitro poslala nove enote v Prekmurje in že 3. junija se je vodstvo Murske Republike umaknilo v Cankovo, kmalu zatem pa je prišlo tudi do bojov med rdečegardisti in belogardisti padle Murske republike, preden so se slednji umaknili na Štajersko. Začetek avgusta 1919 je zaznamoval padec Bela Kunovega režima oz. republike sovjetov. Od 12. avgusta naprej so se vojaki, nameščeni v Radgoni, premaknili na območje

Prekmurja, ki so ga na pariški mirovni konferenci priključili Kraljevini SHS (kasneje Jugoslaviji). Trianonska mirovna pogodba je z Madžarsko (1920) določila Prekmurje Jugoslaviji. Kljub nekaterim šokom tamkajšnjega prebivalstva je Mirovna pogodba 29. avgusta 1919 odločila, da vasi v Radgonskem kotu ostanejo pod avstrijsko suverenostjo, (Radgona in okoliške vasi). Ratifikacija Saintgermainske mirovne pogodbe 10. septembra 1919 je reko Muro dokončno postavila kot mejnik med novonastalima državama. Kraljevina SHS se je morala odpovedati in zapustiti Radgono, Avstrija pa se je morala odpovedati Apaškemu polju. Seveda je nova meja tamkaj živečim Slovincem še bolj otežila življenje. Gledano iz gospodarske perspektive so bili najbolj prikrajšani trgovci in obrtniki, saj so poti na južni in vzhodni trg prepovedali. Cmureku je omenjena prepoved dodatno škodila in zato je imelo celotno območje velike gospodarske probleme. Tudi kasneje, ko so počasi začeli odpirati meje, se situacija ni izboljšala. Zato se je v veliki meri razvilo tihotapljenje. Zaradi ilegalne dejavnosti je prišlo tudi do nasilja med tolpami in državnimi organi ob meji. A težave niso nastajale le v gospodarstvu, tudi družbeno socialni vidik je trpel. Po vzpostavitvi meje je bila germanizacija ozemlja še širša in močnejša. Pisateljica Josefa Prelog v svoji knjigi »Leb' ich mein Schicksal aus« pravi, da leta 1932, ko je prišla v prvi razred osnovne šole v Radgoni, ni razumela nemškega jezika in slovenskim otrokom ni nihče pomagal glede tega. Če so se otroci iz slovenskih vasi na šolskem dvorišču med odmorom pogovarjali v svojem slovenskem jeziku, so jih učiteljice grobo prekinile in ukazale govoriti nemško. Med poukom so jih učitelji zmerjal z »windische Bagage«.

Hud primer nestrpnosti in nasilja do Slovencev je umor predsednika slovenskega društva Mateja Pintariča z ročno granato. Pintarič je v času po prvi svetovni vojni južnoslovanske vojake pozdravil ob prihodu na mešano ozemlje. Če se dotaknem južnoslovanske vojske, moram omeniti, da je bila omenjena vojska seveda mešana, se pravi, da so bili vojaki v enotah različnih narodnosti: Srbi, Hrvati in seveda Slovenci. Domačini pravijo, da so se južnoslovanske enote obnašale precej surovo, nasilno in samovoljno. Zaradi teh dejanj veliko slovensko govorečih prebivalcev Radgonskega kota svoje prihodnosti ni videlo v Kraljevini SHS, saj niso hoteli živeti s takšnimi prebivalci v isti državi. Bilo je le malo zavednih Slovencev, pa še ti so se bali dodatnih pritiskov Avstrije. Mirovna pogodba sploh ni govorila o manjšini na tem območju in uveljavljanju manjšinskih pravic, kar je avstrijski oblasti dalo še dodatno moč, da uniči slovensko govoreče vasi oz. jih germanizira. Od slovensko govorečih avstrijskih občin so zahtevali upoštevanje navodil in tako prepovedali slovenske pridige v cerkvah in prepovedali delovanje slovenskih društev. Avstrija je začela graditi šole

v okviru »Deutscher Schulverein Suedmark«, ki so te gradnje financirale. Te šole so še dodatno pospeševale zanemarjanje slovenskega jezika in dodatno propagirale nemško kulturo. Vse omenjeno se je dogajalo zaradi t.i. »Grenzland« ideologije oz. »narodne obrambe ob meji«. Avstrijce je mučila razdelitev Štajerske, a vedeli so, da nižje od zdajšnje meje ne morejo, to bi bilo tudi strateško neugodno. Tako se je slovenski jezik v obmejnih krajih v Radgonskem kotu dejansko skoraj izgubil iz vsakdanjega življenja. Ljudje, ki niso hoteli izgubiti stika z maternim jezikom, so hodili k maši preko meje v Slovenijo.

4.1 *Prihod nacizma in druga svetovna vojna*

V času med obema vojnama, še posebej v tridesetih letih 20. stoletja je bil viden porast nacionalizma, predvsem v Avstriji in Nemčiji. Radikalizacija notranjepolitičnih odnosov je za v Avstriji živeče Slovence pomenila le slabo. Nationalsocialistična delavska stranka (v nadaljevanju NSDAP) se je pojavila na večih volitvah občinskih svetov, ponekod je dobivala mandat. Po konfliktu v Kremsu, 19. julija 1933, so stranko prepovedali, zato je delovala v ilegali. Po zidovih so risali kljukaste križe, pojavljali so se s propagandnimi letaki itn. Prepovedan nacistični material so velikokrat prevažali iz jugoslovanske strani. Poznan je primer na Cmureku, ko so prijeli avtoprevoznika iz Maribora. Tihotapci so bili večinoma nemško govoreči prebivalci z jugoslovanske strani, ki so v nacistični stranki spoznali odrešitev in posledično zasedbo območja v katerem živijo. 25. junija so mediji objavili novico o padcu Dollfusove vlade, kar so voditelji jurišnih oddelkov SA (Sturm Abteilung) razumeli, kot idealen čas za izvedbo državnega udara. Slabih dvesto pučistov je tako zavzelo vse institucije v Radgoni. Tudi Cmurek je doletela enaka usoda, oba kraja sta bila tisti dan preplavljena z kljukastimi križi na zastavah. K sami vstaji so se pridružili Štajerski domobranci oz. »Steirisches Heimatschutz«, kateri so se upirali ob zasedbi takratne južnoslovanske vojske po prvi svetovni vojni. Do večera je bilo v samem Cmureku kar 1200 pučistov, ki pa niso bili vsi oboroženi. Nekateri, ki so bili proti puču, kot npr. možje »Avstrijske domovinske obrambe/Oesterreichisches Heimatschutz« grofa Strugkha, so bili deležni nasilja, prišlo je celo do streljanja med njimi in pučisti in posledično do smrtnih žrtev. 26. julija je bil upor zaduščen, veliko pučistov je zbežalo preko radgonskega mostu na jugoslovansko stran, tiste, ki pa so ostali, so obsodili na daljše kazni. Da ne bi prišlo do podobnih pučev, izgredov in tihotapljenja propagandnega materiala, so mejo okrepili s

pripadniki prostovoljnih varovalnih korpusov/Freiwillige Schutzkorpus. Četudi nacistom julija 1934 sam puč ni uspel, so se v letih ilegale močno okrepili. Mejnik je bil t.i. »Anschluss«, ko si je Tretji rajh priključil Avstrijo. Že 12. marca 1938 so v Avstrijo vkorakale nemške čete. Politično je sama nemška NSDAP sodelovala z avstrijsko pri prevzemu oblasti na Dunaju. Nemške oborožene čete so se spojile z avstrijskimi in že 22. marca 1938 je sledil svečan sprejem z jugoslovanskimi četami na radgonskem mostu. Vzdušje je bilo prijateljsko, tudi nastopi vojaških predstavnikov so bili v smislu skupnega delovanja in tovarštva. Sama Kraljevina Jugoslavija se je pridružila t.i. »Trojnemu paktu« in je bila do 6. aprila 1941 naklonjena Tretjemu Rajhu. Po omenjenem datumu so bili prijateljski odnosi pozabljeni. Jugoslavija je bila napadena s treh smeri, in sicer iz Madžarske, Avstrije in Italije. Kljub težkim bojem pri Cmureku in Radgoni (mostova pri teh dveh mestih sta imela velik strateški pomen) jugoslovanska vojska ni bila kos nemškemu vojnemu stroju, ki je imel veliko sodobnejše orožje od stare jugoslovanske oborožitve. Z novo razdelitvijo je mesto Ljutomer izgubilo status okraja, nov okraj je postala Radgona. Oktobra istega leta je bila carinska meja med Zgornjo in Spodnjo Štajersko ukinjena. Vkorakanje nacistov na območje današnje Slovenije so pozdravljali le prebivalci nemške narodnosti, vsi ostali so s težkim srcem in strahom sprejeli nemške vojake. Dejstvo je, da v načrtih nacistov ni bilo slovensko govorečega ozemlja. Omenjene načrte so prvi občutili Slovenci ob meji, še prej na avstrijski strani. Tako imenovano »nemško čistost« so izvajali ob celotni meji z Jugoslavijo. Ljudi so rasno opredeljevali, merili so lobanje otrokom, obtoževali ljudi, da so manjvredni. Kljub temu si je veliko Slovencev v vaseh v Radgonskem kotu tudi takrat upalo kot svoj materin jezik navesti slovenščino. Do razselitev ni prišlo, ker se je le tri leta kasneje asimilacija preselila tudi na Južno Štajersko, in sicer po kapitulaciji Jugoslavije. Veliko ljudi je bilo odpeljanih v taborišča, tako tudi proti koncu vojne, ko so nekateri Slovenci na avstrijskem Štajerskem sodelovali v uporih proti nacizmu. Nacistično nasilje nad Slovenci v kraljevini SHS je pripeljalo do ustanovitve upora oz. »Osvobodilne fronte« (v nadaljevanju OF). Dejstvo je, da je bila OF bolj dejavna na zahodu Slovenije, kot pa na tem območju. Maribor, Ptuj, Ljutomer ipd. so mesta, kjer je živelo veliko nemškutarjev, veliko prebivalcev pa je bilo prisilno mobiliziranih v nemško vojsko. V teh krajih so bile partizanske enote redko videne, upor se je kazal bolj preko propagandnega materiala in pisanja po zidovih. V zadnjih letih vojne se je upor povečal. Območje je ogrožala tudi zračna vojna. Ameriški bombniki so napadali Maribor in veliko letal je na tem območju strmoglavilo, saj so imeli nacisti dokaj močno protiletalsko oborožitev. Konec leta 1944 so zavezniška letala napadala železniško progo Špilje-Radgona-Ljutomer. Ta proga je imela velik strateški pomen. Sredi oktobra 1944 so začeli z izgradnjo

obrambne pozicije za t.i. »Reichsschutzstellung« (jugovzhodni okop/Suedostwall) tudi na vzhodni meji okraja Radgona (Schober 2009, 267). Obrambno pozicijo je gradilo 6000 ljudi, med njimi so bili tudi taboriščniki, madžarski Judje ipd. Prav ti so delali v izredno hudih pogojih. Zaradi slabih higienskih razmer je grozila širitev različnih bolezni. Nekatere bolnike so strelski vodi SS ustrelili. Na področju Kloeck- St. Anna am Aigen so po vojni našli skupno tri množična grobišča (Schober 2009, 268). Proti koncu vojne so na območje prihajali ubežniki iz vseh strani, še posebej iz Madžarske. Nemška vojska se je začela pripravljati na velik spopad, saj se je iz vzhoda vedno bolj bližala Rdeča armada Sovjetske Zveze. Tamkajšnji prebivalci so se zavedali nevarnosti, tako kot sama nemška vojska, zato so prebivalce pozvali k evakuaciji. Sovjeti so 2. aprila 1945 dosegli prostor Murske Sobote in tako nekaterim nemškim enotam presekali pot umika do okraja Radgone. 10. aprila 1945 se je začel napad Rdeče armade na Radgono in Bad Gleichenberg. Sovjeti so bili številčnejši in močnejši in tako zavzemali mesto za mestom in prisilili nemške korpuse k umiku proti severu. 7. maja 1945 so nemškim vojakom oznanili bližajoče se premirje. Nemške enote so se umikale proti severozahodu, saj so ocenile, da se je lažje podati v britansko internacijo, kot pa biti vojni ujetnik Rdeče armade. Umikajoče nemške enote so za sabo pustile opustošenje, razstreljevali so mostove in ostale strateško pomembne točke. V Radgonskem kotu je zaradi granat umikajoče se nemške vojske umrlo kar nekaj civilistov. Na dan kapitulacije 9. maja 1945 je Rdeča armada prevzela oblast nad okrajem Radgona. Zanimivo je, da so za župana občine Žetinci (Sicheldorf) nastavili Andreasa Trojka, zavednega Slovenca in antifašista. Njegovo županovanje pa je trajalo le do 31. julija 1945, ko so ga razrešili Britanci (zapisnik 14. seje skupščine mesta Radgona 31.7.1945, mestni arhiv Bad Radkersburg) (Prelog 2002, 89).

Tudi po kapitulaciji Tretjega Rajha so se bitke za Radgonski kot in avstrijsko Koroško nadaljevale. Preostanek oz. rezerve enot SS, Volkssturma, Gestapa so vse svoje moči usmerile v bitko za Štajersko in Koroško. Četudi tega niso dosegli, so imeli na svoji strani velesile, ki so odločile, kot bi si želel takratni sovražnik.

Partizani, ki so prihajali na območje Radgonskega kota, so vedeli, da ne smejo ponoviti napake in samovoljno delovati na teh spornih ozemljih. Lokalno prebivalstvo je bilo nezaupljivo do politično nastavljenih kadrov, ki so hoteli prevzemati tamkajšnjo oblast. Tudi Rdeča armada ni bila pri tem v veliko pomoč. Njihova dejanja na zavzetih območjih še danes niso pozabljena.

Oblast nad avstrijsko Štajersko je prevzela britanska vojska. Zaradi razvoja dogodkov v svetu in vedno večjih trenj med velesilami, je bilo jasno, da partizani pod okriljem Komunistične partije niso kazali Slovencev v luči, kot bi si želeli Slovenci na avstrijskem Štajerskem. Bali so se, da bodo stigmatizirani kot komunisti in izobčeni iz družbe. Nekateri zavedni Slovenci na pomembnejših mestih okoli Radgone niso podpisali naklonjenosti avstrijski državi in tako bili odpuščeni.

Gospa Prelog v svoji knjigi »Leb' ich mein Schicksal aus« pravi, da je po drugi svetovni vojni prišlo na oblast veliko fašistov: bili so župani ali pa so zasedali druga vodilna in pomembna mesta. V knjigi »Hinüberschauen und vergessen« (Schober 2006) gospa P. v intervjuju pravi, da je bilo največ zatajevanja slovenščine kot maternega jezika v teh vaseh po drugi svetovni vojni. To je bilo verjetno ravno zaradi zgoraj navedenega.

Po dokončni kapitulaciji Nemčije je na drugi strani Mure sledil odvzem državljanstva nekaterim Nemcem, nekaterim so odvzeli imetje, glavne akterje NSDAP zaprli in ustrelili. Januarja 1946 je sledila dokončna izselitev nemško govorečih prebivalcev iz Apaške doline, Gornje Radgone in okolice v Avstrijo. Pritiski na obeh bregovih Mure so bili močni. Ni bilo lahko biti Slovenec na avstrijskem Štajerskem in ne Avstrijec v Jugoslaviji. Jugoslovanska oblast je mejo med državama še posebej okrepila. V prvih letih po koncu vojne je bil mejni režim zelo strog, prihajalo je do številnih konfliktov, zato je bilo precej nevarno gibati se na mejnem območju.

4.2 *Nastanek nove Jugoslavije*

Vojni so sledila pogajanja in Jugoslavija je javno kazala zahteve, da okraj Radgono priključijo Jugoslaviji. Avstrijski viri navajajo, da so vse obmejne vasi enoglasno razglasile, da ostanejo pod Avstrijo (Schober 2009, 272). Le v Radgoni je prihajalo do zapletov. Problemi so nastajali, ker so nekateri ljudje imeli veliko premoženja na jugoslovanski strani. Jugoslavija si je kljub vsemu prizadevala, da se v novo napisani Avstrijski državni pogodbi doda Štajersko, kot območje slovenske manjšine. Blokovska delitev je pripomogla k temu, da so bili ljudje ob meji v stalni napetosti, saj so mejili med demokracijo in socializmom. Četudi nova

Jugoslavija po letu 1947 ni bila naklonjena Sovjetski zvezi, se jo je tako prikazovalo na Zahodu, tudi v Avstriji. Po sporu z Sovjetsko zvezo slednja ni več zagovarjala jugoslovanskih zahtev, kar je jugoslovanski položaj pri pogajanjih otežilo. Zaradi omenjenega spora so bili omenjeni sporni kraji, Radgonski kot, zagotovljeni Avstriji.

Za vzpostavljanje nacionalne homogenosti so bile na tem področju vzpostavljene še neformalne kontrolne instance, ki so si prizadevale vzpostaviti predstave o homogenosti med samimi prebivalci in prebivalkami ob meji, zato so se ljudje takrat preprosto bali kakršnegakoli izstopanja in identificiranja s Slovenijo in še bolj Jugoslavijo, ki je takrat imela socialistično ureditev. Dejstvo je, da v Radvanju pri Soboti in Velikem Boču noben otrok ni znal nemško ob vstopu v šolo. Ljudski popis iz leta 1951 kaže, da se je več kot polovica ljudi iz Dedoncev opredelila, da njihov pogovorni jezik ni nemški. Očitno so nekateri Slovenci bili toliko zavedni, da so to upali priznati, veliko pa se jih je raje asimiliralo. »Pri tem je bila bojazen, da nekoga ne bi imeli za lojalnega Avstrijca, že če bi le govoril slovensko, nedvomno utemeljena še v 50-tih, kot so pokazale tudi reakcije javnih uradov na ljudsko štetje; (Haberl-Zemljič 2004, 10). Problem je nastal zaradi razvoja dogodkov po svetu. Meja z Jugoslavijo se je odprla komaj po letu 1952, prvi pozitivni znak otoplitve odnosov je bila izgradnja zasilnega mostu med Radgono in Gornjo Radgono. Samo odprtje mejnega prehoda na omenjenem mostu je sledilo šele 10. decembra 1952. Tako je mejni prehod postal drugi po Špilju, kjer je bilo mogoče s potnim listom in vizo prečkati mejo med Avstrijo in Jugoslavijo (Schober 2009, 272). V naslednjih letih so popravljali in dograjevali mostove čez Muro, obmejni režim pa je postajal vedno manj strog. Za boljše sosedske odnose sta poskrbela tudi predsednika držav, Josip Broz Tito in Franz Jonas, ki sta odprla obmejni most pri Radgoni. Most so zato imenovali »predsedniški most« oz. »most prijateljstva«. A kljub dobrim gestam in otoplitvi odnosov, je potrebno poudariti, da se življenje Slovencev v Radgonskem kotu ni spreminjalo na bolje. Ljudska izročila niso bila več v uporabi kot včasih, temu je pripomogla modernizacija poljedelstva in kmetovanja in tako je slovenščina počasi izginjala do osemdesetih let.

5 Avstrijska državna pogodba

Člen 7

1. Avstrijski državljani slovenske in hrvaške manjšine na Koroškem, Gradiščanskem in Štajerskem uživajo iste pravice pod enakimi pogoji kakor vsi drugi avstrijski državljani, všteti pravico do svojih lastnih organizacij, zborovanj in tiska v svojem lastnem jeziku.

2. Avstrijski državljani slovenske in hrvaške manjšine na Koroškem Gradiščanskem in Štajerskem imajo pravico do osnovnega pouka v slovenskem ali hrvaškem jeziku in do sorazmernega števila lastnih srednjih šol; v tej zadevi bodo šolski učni načrti pregledani in bo ustanovljen oddelek šolske nadzorne oblasti za slovenske in hrvaške šole.

3. V upravnih in sodnih okrajih Koroške, Gradiščanske in Štajerske s slovenskim, hrvaškim ali mešanim prebivalstvom je slovenski ali hrvaški jezik dopuščen kot uradni jezik dodatno k nemškemu. V takih okrajih bodo označbe in napisi topografskega značaja prav tako v slovenščini ali hrvaščini kakor v nemščini.

4. Avstrijski državljani slovenske in hrvaške manjšine na Koroškem, Gradiščanskem in Štajerskem so udeleženi v kulturnih, upravnih in sodnih ustanovah v teh pokrajinah pod enakimi pogoji kakor drugi avstrijski državljani.

5. Dejavnost organizacij, ki merijo na to, da odvzamejo hrvaškemu ali slovenskemu prebivalstvu njegov značaj in pravice kot manjšine, se mora prepovedati (Avstrijska državna pogodba 1955).

6 Slovenska pomlad tudi v Avstriji

6.1 *Nastanek društva Člen 7*

Proti koncu osemdesetih let so se nekega junijskega večera v graški gostilni zbrali profesorji na pobudo filozofa in teologa Wolfganga Gombocza z Univerze Karla Franca in ustanovili Društvo Člen 7 za avstrijsko Štajersko. To je bilo leta 1988, še v času socialistične Jugoslavije, ki pa sicer vprašanj o slovenski manjšini v Radgonskem kotu v dialogu z Avstrijo skoraj nikoli ni omenjala. Zakaj, se lahko le vprašamo, saj ravno 7. člen Avstrijske državne pogodbe govori o zagotavljanju pravic tudi Slovincem na avstrijskem Štajerskem. Takrat je bilo ime društva kar provokativno dejanje, zmedeni in ogorčeni so bili prav na obeh straneh meje. Takratni predstavniki deželne oblasti so dejali, da Slovencev na tem območju ni. Tri leta kasneje, leta 1991, je popis naštel kar 1700 slovensko govorečih ljudi, deset let kasneje jih je bilo za polovico več.

6.2 *Odprtje Pavlove hiše*

Naslednji jubilej je bil odprtje kulturnega in logističnega hrama manjšine v Laafeldu oz. Potrni, Pavlove hiše. Med temi jubileji je imelo društvo različne težave. Ne samo, da so imeli probleme s financami in kadri, tudi okolje ni bilo prijazno do ustanavljanja društev in gibanj, ki bi imela manjšinska nagnjenja. Vrhunec sovraštva je bil leta 1993, ko je Andrea Haberl Zemljič dobilo pisemsko bombo. Pisma na srečo niso odprli, ampak so ga takoj odnesli na policijsko postajo. Incident je dvignil veliko prahu in člani društva so bili negotovi o njegovi prihodnosti, saj bi lahko podobni incidenti ogrozili življenje. Ustanovitelj društva je takrat poskušal z radikalnimi prijemi, ki pa niso bili sprejeti in tako je društvo zapustil. Mesto predsednika je prevzel Branko Lenart, predavatelj na tehnični šoli za umetnost in oblikovanje. Njegovo mirno vodenje ga je popeljalo na višjo raven. Štajerski Slovenci so dobili kooptiranega člana v manjšinskem sosvetu koroških Slovencev pri uradu zveznega kanclerja. Že od leta 2003 so polnopravni člani sosveta, kot manjšinske predstavnike so jih začeli vabiti v Ljubljano. Neuspeli poskus pisemskega bombnega napada je sprožil veliko ogorčenje in hkrati solidarnost do društva po Avstriji in Sloveniji. S podporo iz obeh držav je društvo v Potrni odkupilo nekdanjo domačijo slovensko-madžarskega intelektualca, docenta južnoslovanskih jezikov v Szegedu Avgusta Pavla, rojenega 1886 v bližnji Cankovi, umrlega

leta 1946 v Sombateju. Nekaj mesecev pred odprtjem je avstrijski policiji le uspelo prijeti pisemskega bombaša Franca Fuchsa. V njegovi hiši so našli bombe, podtaknjene v cvetlične lončke, katere naj bi nastavil pred Pavlovo hišo na dan otvoritve. Leta 1998 je bila otvoritev šole, leto kasneje pa sta hišo obiskala takratni predsednik Republike Slovenije Milan Kučan in predsednik avstrijskega parlamenta Heinz Fischer. Obisk je vsekakor spremenil pogled okolice na Slovence, četudi so nekateri lokalni časopisi pisali le o srečanju predsednikov, niso pa omenili Pavlove hiše kot kraja srečanja in dogodka. Šele leta 2001, ko je Pavlovo hišo obiskala deželna glavarka Štajerske Waltraud Klasnic, se je to končno spremenilo in pregrade v glavah so v veliki meri padle.

Društvo je vsa ta leta vabilo likovnike, glasbenike in druge umetnike, tako da mediji niso mogli molčati o pestrih dogajanjih v Pavlovi hiši. Pri večini prireditvev je šlo za moderno umetnost, ki pretežnemu kmečkemu prebivalstvu ob meji ni bilo blizu, čeprav so prireditve presegale ne le deželne, ampak tudi državne meje. V hiši nastopa tudi zbor, ki poje štajerske slovenske in nemške pesmi, nastopala je tudi slovensko avstrijska štajerska pesnica in pisateljica Josefa Prelog in vse več domačinov se več ne boji priti v Pavlovo hišo.

Društvo Člen 7 je zgodba o uspehu manjšine, ki je bila že odpisana in skoraj popolnoma asimilirana. Ker so začeli iz nič, so morali staviti najprej na akademske kroge, nato na multikulturnost in na začetek učenja slovenskega jezika, kot nekdanjega maternega jezika ali jezika sosednje države. Danes se na avstrijskem Štajerskem kar 340 otrok fakultativno uči slovenskega jezika v osnovnih šolah ter v višjih letnikih nekaterih srednjih šol. Glede na prejšnja leta je to velik skok naprej, saj včasih ni bilo interesa za učenje slovenskega jezika. Društvo izdaja tudi knjige v slovenščini tako znanstvene, kot tudi beletristične, posnet pa je bil tudi dokumentarec. Potrebno je omeniti tudi prva dvojezična kažipota, ki vodita do Pavlove hiše. Upajo, da bodo lahko začeli postavljati še več dvojezičnih tabel, saj jim to tudi pripada po 7. členu Avstrijske državne pogodbe, poleg tega pa se vedno več ljudi opredeljuje za slovensko govoreče, kar bo pripomoglo k pravni rešitvi manjšinske problematike.

6.3 Današnje dogajanje v Pavlovi hiši

Na območju tromeje se danes vrstijo različna mednarodna znanstvena srečanja, kot npr. »Panonski prostor in ljudje ob dveh tromejah«, ki je del dolgoročnega projekta »Živeti z mejo«. Pri tem vedno bolj pomagajo organizacije iz Slovenije od Inštituta za narodnostna

vprašanja, Šiftarjeve fundacije do Odbora za preučevanje manjšin pri Slovenski akademiji znanosti in umetnosti. Prvo srečanje je bilo namenjeno razpravam o aktualnih vprašanjih skupnega življenja različnih narodov in manjšin ob dveh tromejeh severovzhodne Slovenije in možnostim vključevanja kulturne raznolikosti v celovit razvoj območja. Na srečanjih potekajo debate o ohranitvi in razvoju materinščine, prispevke nato objavljajo v zborniku »Živeti z mejo«, ki zajema predstavitev kulture manjšin kot dela kulturne dediščine celotnega območja. Zbornik prav tako vsebuje pričevanja pripadnikov manjšin o vprašanju materinščine, kar predstavlja dragoceni vir za nadaljnje preučevanje različnih razsežnosti pojmov jezik, identiteta, manjšina in meje ter izhodišče za razmislek o prihodnosti manjšinskih identitet. Ravno pričevanja pripadnikov manjšin potrjujejo simbolni pomen materinščine kot izraz pripadnosti posameznika k določeni skupini ter kažejo na brezizhodnost prizadevanj za ohranjanje jezikovnih posebnosti brez razumevanja in podpore širši skupnosti (Klopčič 2008/2009, 139).

Omenjen projekt pomeni eno od oblik ohranjanja in predstavitve avtentične percepcije predstavnikov narodnih manjšin s posameznega regionalnega območja, ki živijo na območjih, kjer so spreminjajoče se politične meje in državne ureditve skozi zgodovino ustvarjale pregrade za nemoteno medsebojno komunikacijo med ljudmi. Projekt kot celota predstavlja primer dobre prakse in ustvarja zaupanja, ki je vsebinski pogoj za kvalitetno sožitje različnih etnij ter priložnost za neposredno izmenjavo mnenj in izkušenj (Klopčič 2008/2009, 140).

V samem projektu sodelujejo razni strokovnjaki in znanstveniki manjšinskih vprašanj. Vsi skupaj omogočajo, da projekt služi svojemu namenu. Poglobljena analiza manjšinskih in narodnostnih vprašanj vsekakor omogoča boljše razumevanje problematike ob meji. Pomembno je dejstvo, da pri projektu sodelujejo akademiki in strokovnjaki iz obeh strani meja ter preko tega izmenjujejo znanja in izkušnje.

Leta 2007 je srečanje »Panonski prostor in ljudje ob dveh tromejah« usmerilo pogled v prihodnost kvalitete življenja v regiji v severovzhodnem delu Slovenije in v sosednjih pokrajinah (ibid.). V skladu s sodobnimi evropskimi trendi spoštovanja kulturnega bogastva in avtohtonega izročila posameznih območij so snovalci razvojnih načrtov vključili pozitivno vlogo jezikovne, kulturne in verske raznolikosti v gospodarsko in ekonomsko načrtovanje razvoja tega območja, ter s tem odprli nove možnosti za ohranjanje jezikovnih in kulturnih posebnosti tudi v skupni viziji razvoja, ter v načrtovanju in izvajanju konkretnih gospodarskih projektov (ibid.). Ravno sožitje različnih narodov, kultur in veroizpovedi je lahko simbol

območja, ki lahko krepi prepoznavnost in hkrati promocijo območja. Ob vstopu Slovenije in Madžarske v Evropsko Unijo in prestavitve Schengena na slovensko južno mejo, se nekateri strokovnjaki sprašujejo, ali bodo zaradi padca mej in vedno večje ekonomske povezanosti ipd. manjšine izgubile svojo vrednost. Da se slednje ne bi zgodilo, je vse odvisno od vlad vseh treh držav. Le-te lahko z svojimi mehanizmi poskrbijo za večjo družbeno povezovanje in s tem ohranjajo sožitje med narodnostnimi skupnostmi. Spoznavanje drug drugega bo še tiste najbolj skeptične prepričalo, da bistvenih razlik med lokalnimi prebivalci na območju tromeje ni. Kljub temu je potrebno poskrbeti, da se zaradi strahu pred stigmatizacijo, ne bi odrekli svojemu poreklu, maternemu jeziku ali identiteti (Klopčič 2008/2009, 142).

6.4 Slovenski jezik v šolah Radgonskega kota

Možnost učenja slovenskega jezika v Radgonskem kotu v Arvežu oz. Arnfels poteka že od šolskega leta 1989/90. V Radgoni poteka od leta 1994. Starost udeležencev, ki obiskujejo pouk slovenskega jezika je med 6 in 15 let. Po zadnji raziskavi ponujajo na dvanajstih šolah začetni tečaj slovenskega jezika, na štirih šolah pa nadaljevalnega. Na osmih šolah je pouk slovenskega jezika izbirni predmet, na dveh obvezni izbirni predmet, na dveh drugih pa neobvezna vaja. Nekatere šole niso odgovarjale (Signal 2009, 53). Kot razloge za obisk pouka slovenskega jezika so šole v anketi navajale »zanimanje za jezik in kulturo sosednje države«, sledita razloga »gospodarska korist v regiji« in »družinsko ozadje« (Signal 2009, 60).

7. člen avstrijske državne pogodbe iz leta 1955 navaja, »Da morajo pripadniki manjšin imeti možnost obiskovanja pouka v svojem jeziku. V nobeni zvezni deželi, razen na Koroškem, te zahteve niso uresničene. Le v redkih primerih se učenci nekaterih poklicnih šol v obmejnem pasu vzhodne in zahodne Štajerske lahko v obliki prostovoljnega pouka, oz. izbirnega predmeta, dve uri tedensko seznanjajo s slovenskim jezikom. Ker pa Štajerski Slovenci kot manjšina niso uradno priznani, ostaja zgolj upanje, da bodo, v imenu dobre volje, vodstva šol, še posebej tista iz avstrijske Radgone, vsako šolsko leto znova pripravljena učencem v obliki prostovoljne izbire ponuditi dve uri učenja slovenskega jezika tedensko.«

(Razvoj in trenutni položaj slovenskega pouka na avstrijskem Štajerskem, 2000).

Omenjeni citat je iz leta 2000. Vsekakor se je stanje od takrat do danes spremenilo, kar omenjam na začetku te točke. Nekatere šole aktivno sodelujejo s šolami v Sloveniji, organizirajo potovanje in dijaške izmenjave. Po besedah ene od skrbnic Pavlove hiše je pri

štajerskih Slovincih v Avstriji čutiti optimizem. Namreč, resno razmišljajo o uvedbi dvojezičnih vrtcev. Omenjena gospa pa je tudi omenila, da se danes vedno več ljudi iz obmejnih krajev v Sloveniji odloča za vrtce v Avstriji, ker bi naj bili cenejši. Zaradi vedno višjih kriterijev za vpis na srednje šole doma, se nekateri odločajo tudi za obisk srednjih šol v Avstriji, ker naj bi jim bil na ta način olajšan vpis na avstrijske univerze.

6.5 *Akadska prizadevanja*

Na dogajanje in razvoj je pomembno vplivalo tudi akademsko delovanje. Razprave o dvojezičnosti so že bile leta 1993 na Univerzi v Mariboru, tudi društvo »Alpe-Jadran-alternativa« je organiziralo razstavo o štajerskih Slovincih. Na Univerzi v Gradcu je bil simpozij o dvojezičnosti. Takrat se je tudi prvič v zvezni deželi Štajerski znanstveno razpravljalo o obstoju slovenske narodne skupnosti na Štajerskem. Poleti 1994 je Republika Slovenija priznala slovensko skupnost na avstrijskem Štajerskem, istega leta pa je tudi Sosvet slovenske narodne skupnosti v Avstriji oz. »Bereit der slowenischen Volksgruppe in Österreich) kooptiral Kulturno društvo Člen 7, kar je pomenilo korak naprej k priznanju Slovencev na avstrijskem Štajerskem s strani Republike Avstrije.

6.6 *Današnji bilateralni odnosi med Avstrijo in Slovenijo*

Vsekakor lahko trdim, da so se odnosi med državama začeli izboljševati po osamosvojitvi Slovenije. Vstop v Evropsko Unijo pa je medsebojno sodelovanje le še olajšal. Obiski na Dunaju in v Ljubljani potekajo v sproščenem vzdušju, obe državi trdita, da so odnosi pozitivni, da je gospodarsko sodelovanje na vrhuncu ipd. A dejstva so znana, problemi ostajajo enaki, še posebej, če Avstrija ne upošteva točk 7. člena Avstrijske državne pogodbe. To je problem, še posebej, če sam predsedniški minister Faymann trdi: »...da vprašanje zahteva politično in ne pravno rešitev« (Pahor: Slovenija je dolžna skrbeti za manjšino, 2009). Avstrijska država se ne drži določil in ne priznava sodb ustavnega sodišča. Četudi so gospodarski odnosi med državami zgledni in je sodelovanje tudi na drugih področjih odlično,

neupoštevanje določil 7. člena ADP meče temno senco na bilateralne odnose. Zadnje čase je razvidno, da slovenska oblast bolj pritiska na Avstrijo.

Najprej je potrebno poudariti, da sem ob branju spodaj navedene literature naletel na različne interpretacije zgodovine. Delo Franza Josefa Schoberja »Vom Leben and der Grenze« (O življenju ob meji) sicer lepo prikazuje dogajanje ob meji, a se mi glede na poznavanje tematike zdi, da pri nekaterih interpretacijah ni ravno objektivno. Pri branju besedil štajerskih Slovencev pa opažam previdnost pri opisovanju občutljivih dogodkov. Vseeno mislim, da sem iz prebranega izluščil objektivno resnico. Nastanek moderne države, ustanavljanje nacionalnih gibanj in germanizacija slovenskega podeželja ob meji je Slovincem otežila vsakdanje življenje. Ustanavljanje izključno nemških šol in nastavljanje zagrizeno nemško govorečih učiteljev je otežilo ohranjanje in identifikacijo s slovenskim jezikom. Pomagala ni ne prva, ne druga svetovna vojna. Ravno nasprotno. Kot je omenjeno v prejšnjih točkah, so mešane južnoslovanske vojaške enote vstopale na sporna jezikovna ozemlja in se niso pokazale v dobri luči. Dejansko so se ljudje ustrašili obnašanja vojakov. Avstrijski pritiski po drugi svetovni vojni so bili še večji, saj so oblastniki na zahodu opozarjali na strah vzbujajočo socialistično revolucijo v Vzhodni Evropi. Verjetno tudi Sovjetska rdeča armada in njihova dejanja na Dunaju, Berlinu in prav tako v Radgonskem kotu niso pripomogla k boljšemu mnenju o socialistični ideologiji. Takrat se razglasiti za Slovence bi pomenilo tudi identifikacijo s sovražnim komunističnim režimom na drugi strani. Predvsem pa so se Slovenci v Radgonskem kotu bali »biti drugačni«, kajti to je vedno pomenilo stigmatizacijo. Tako je do »slovenske pomladi« v Avstriji, kar je na nek način ustanovitev društva »Člen 7«, slovenščina v tem delu Avstrije počasi izumirala. Avstrijci pa so omenjeno vedno znali izkoristiti. S tem lahko potrdim prvo hipotezo, da Avstrija ni izvedla denacifikacije in zato se veliko ljudi ni počutilo krive za svoja šikaniranja slovensko govorečih prebivalcev. Potrdim lahko tudi hipotezo, da so se jih Slovenci bali, da so bili podvrženi političnim pritiskom, ter da so le-tim tudi podlegli. Vse točke v 7. členu ADP navajajo, da so poleg koroških Slovencev tudi štajerski Slovenci upravičeni do manjšinskih pravic. Zato lahko potrdim hipotezo, da Avstrija ne upošteva določil 7. člena ADP. Hipotezo o nezadostnem zavzemanju slovenske oblasti za zamejce lahko delno potrdim. Res je, da se različne slovenske vlade različno odzivajo na delo z zamejci. Nekatere se zanje borijo bolj, druge manj. Toda upoštevanje ADP je naloga Avstrije in ne Slovenije!

Vasi v Radgonskem kotu, ki so bile včasih 100% slovensko govoreče, so po zadnjih popisih le okoli 6,7%, ravno toliko, da lahko uveljavijo manjšinske pravice. A v društvu Člen 7

pravijo, da ne bodo hiteli, ravno zaradi tega, da se ne bi ljudje prestrašili prehitrega vsiljevanja slovenščine. Dejstvo pa je tudi, da se ob popisu delajo malomarne napake oz. kot pravi gospa Weitlaner v intervjuju: »Nekaterim se ne zdi vredno omeniti svojega drugega jezika, češ, da je to narečje, da ni »pravi jezik«, stari ljudje, ki potrebujejo pomoč pri izpolnjevanju, verjetno tudi niso bili vedno vprašani glede drugega jezika, nekateri pa tudi nočejo tega omeniti, čeprav je anketa anonimna, ampak nikoli se ne ve...«. Člani društva Člen 7 pravijo, da bodo pravice uveljavljali po delih. Danes se borijo, da bi se v vrtcih govorilo. Vse zahteve poskušajo uveljaviti postopno. Že ustanovitev Pavlove hiše in dogajanje v njej prinaša Radgonskemu kotu veliko pozitivnega v smislu kulture in druženja, kjer učijo strpnost in medkulturni dialog. Kljub dolgoletnim pritiskom so štajerski Slovenci v Avstriji danes zgodba o uspehu, niso se vdali v času najhujših nasprotovanj in pritiskov in še danes obstajajo in delujejo. S tem lahko potrdim hipotezo, da je društvo Člen 7 pripomoglo k prepoznavanju štajerskih Slovencev v Radgonskem kotu. Ljudje v drugih delih Avstrije in tudi v Sloveniji pred ustanovitvijo društva niso vedeli, da na tem območju Avstrije živijo Slovenci. Tudi slovenski zgodovinski učbeniki Slovencev v Radgonskem kotu še ne omenjajo.

8 Literatura

1. Arih, Aleš. 2000. »Spomenik Maistru - velikanu naše zgodovine in prelomni čas 1990«. *Slovenska vojska (15)*: 10-12.
2. *Avstrijska državna pogodba - Österreichischer Staatsvertrag*. 1955. Dostopno prek: (http://de.wikisource.org/wiki/%C3%96sterreichischer_Staatsvertrag#Artikel_7_.E2.80.93_Rechte_der_slowenischen_und_kroatischen_Minderheiten) (6. februar 2009).
3. Dolenc, Ervin in Aleš Gabrič. 2002. *Zgodovina 4: učbenik za 4. letnik gimnazije*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.
4. Epstein, Rachel A. in Ulrich Sedelmeier. 2008. Beyond conditionality: international institutions in postcommunist Europe after enlargement. *Journal of European Public Policy* 15 (6): 795–805.
5. Haberl-Zemljič, Andrea. 2004. *Die Sprache im Dorf lassen*. Laafeld: Wissenschaftliche Schriftenreihe des Pavelhauses.
6. Hartman, Bruno. 1998. *Rudolf Maister- general in pesnik*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.
7. Jackson Preece, Jennifer. 1998. *National Minorities and the European Nation-States System*. Oxford: Clarendon Press.
8. Johnson, Carter. 2006. The Use and Abuse of Minority Rights: Assessing Past and Future EU Policies towards Accession Countries of Central, Eastern and South-Eastern Europe. *International Journal on Minority and Group Rights* 13 (1): 27–51.
9. Klopčič, Vera. 2008/2009. Panonski prostor in ljudje ob dveh tromejeh. Znanstveni posvet v Murski Soboti, 9.-11. november 2007. V *Signal-Letni zbornik Pavlove hiše*. ur. Michael Petrowitsch in Susanne Weitlaner, 139-142. Graz: Artikel 7-Kulturverein für Steiermark.
10. Ministrstvo za zunanje zadeve. 2006. *Minister dr. Rupel z deželnim glavarjem avstrijske Štajerske o medregionalnem povezovanju in manjšinah*. 13. junij. Dostopno prek: [http://www.mzz.gov.si/index.php?id=13&tx_ttnews\[tt_news\]=11177&tx_ttnews\[backPid\]=](http://www.mzz.gov.si/index.php?id=13&tx_ttnews[tt_news]=11177&tx_ttnews[backPid]=) (29. november.2008).

11. Musgrave, Thomas D. 1997. *Self-Determination and National Minorities*. Oxford: Clarendon Press.
12. Prelog, Josefa. 2002. *Leb' ich mein Schicksal aus...* Ljubljana, Celovec, Dunaj: Mohorjeva/Hermagoras.
13. Promitzer, Christian. 1995. Zgodovina Slovencev na avstrijskem štajerskem in kulturno društvo Člen 7. V *Signal-Letni zbornik Pavlove hiše*, ur. Michael Petrowitsch in Susanne Weitlaner, 16-18. Graz: Artikel 7-Kulturverein für Steiermark.
14. Prunk, Janko. 2008: *Racionalistična civilizacija 1776-2000*. Ljubljana: Založba Mladinska knjiga.
15. Radio Televizija Slovenija MMC. 2009. *Pahor: Slovenija dolžna skrbeti za manjšin*. 19. avgust. Dostopno prek: <http://www.rtvlo.si/slovenija/pahor-slovenija-dolzna-skrbeti-za-manjsino/210809> (21. avgust 2009).
16. *Razvoj in trenutni položaj slovenskega pouka na avstrijskem Štajerskem*. 2000. Dostopno prek: http://archiv.pavelhaus.at/publikationen/signal00_slowenisch/signal00_02slow.htm (29. november 2008).
17. Roter, Petra. 2001. Locating the "Minority Problem" in Europe: A Historical Perspective. *Journal of International Relations and Development* 4 (3): 221–49.
18. --- 2008. Spreminjajoči se pomen vsebine kriterijev opredeljevanja (narodnih) manjšin. *Razprave in gradivo* 56–57: 34–68. Dostopno prek: http://www.inv.si/DocDir/Publikacije-PDF/Razprave%20in%20gradivo/RIG%2056_57/Roter%2056_57.pdf. (25. februar 2009).
19. Schober, Elisabeth. 2006. *Hinüberschauen und wegsehen*. Laafeld: Wissenschaftliche Schriftenreihe des Pavelhauses.
20. Schober, Franz Josef. 2009a. *Vom Leben an der Grenze. O življenju ob meji. 1. Teil*. Slovenija: Artikel 7-Kulturverein für Steiermark.
21. --- 2009b. *Vom Leben an der Grenze. O življenju ob meji. 2. Teil*. Slovenija: Artikel 7-Kulturverein für Steiermark.
22. *Zgodovina društev na Slovenskem*. Dostopno prek: http://sl.wikipedia.org/wiki/Zgodovina_dru%C5%A1tev (30. oktober 2007).

9 Priloga A:

Intervju s predstavnico društva Člen 7, z mag. Susanne Weitlaner:

1. V eni izmed publikacij Pavlove hiše sem prebral, da je bilo po drugi svetovni vojni v osnovnih šolah v Radgonskem kotu največ slovensko govorečih učencev. Kako so se avstrijske oblasti spoprijele s tem problemom?

Sploh se niso. Saj so govorili o tem, da gre za pomoto v ADP. Problem v javnosti ni obstajal in prebivalstvo, ki je govorilo slovensko, je imelo preveč negativnih izkušenj zaradi jezika. Torej je jezik ostal v zasebnem prostoru. Tam, onstran meje je vladal komunistični režim, torej jezik sovražnika. Tisti, ki bi se boril za slovenščino, bi bil istočasno simpatizer sovražnega sosedu.

Na drugi strani je pa bilo med 1. in 2. svetovno vojno nemško društvo *Deutscher Schulverein Südmärk* na južnem Štajerskem, v obmejnem prostoru zelo aktivno in je podprlo šole z (nemškimi) učbeniki in finančno podporo. Cilj tega je bil seveda iztrebitev slovenščine. To društvo je imelo tudi močen vpliv pri nastavitvi učiteljev in tako so seveda izbrali nemško usmerjene osebe. Šole so dobile imena slavnih nemško usmerjenih pisateljev ali društvenikov. Ker so bile družine v obmejnem območju precej revne, je društvo tudi organiziralo darila za božič. Tako so seveda širili svojo moč in svoj nemški vpliv v teh krajih.

2. Kaj se je dogajalo s slovenskim jezikom od konca druge svetovne vojne pa do začetka ustanavljanja vašega društva na avstrijskem Štajerskem?

Slovenščina je / je bila jezik osebnega prostora, jezik sosedov, jezik sorodnikov, ne pa jezik javnosti. Veliko ljudi ima prijatelje in sorodnike v Sloveniji, pa tudi zemljišča. Torej je bila slovenščina tudi potrebna. Vendar je bila slovenščina kljub temu privatna zadeva. Ljudske univerze ali višje šole so morda ponudili srbohrvaščino kot tečaj ali prostovoljni predmet, ampak ne slovenščino. Šele ob koncu 80ih let, torej tudi ob začetku društva, so posamezne šole iskale stike s slovenskimi šolami čez mejo.

3. Zakaj slovenska oblast še danes nima pravega posluha za pravice Slovencev v Avstriji, medtem ko doma uspešno rešuje manjšinske probleme (vsaj kar se tiče madžarske in italijanske manjšine)?

Ne bi rekla, da nima posluha. Menim, da si Slovenija prizadeva za rešitev problemov slovenske manjšine na Štajerskem in Koroškem. Ampak smo izven Slovenije, živimo v drugi državi in ta država je podpisala pogodbo, ki bi jo morala izpolniti. To pa je po mojem mnenju dolžnost Avstrije in ne Slovenije.

4. Kakšno je stanje znanja slovenskega jezika ali priznavanja slovenskih korenin na avstrijskem Štajerskem po zadnjem popisu?

Pri popisu vprašajo le za občevalni jezik, ne pa po stanju znanja oz. priznavanja korenin. Okoli 2200 ljudi se je izreklo za slovenščino kot občevalni jezik. Iz takratne izjave za tisk:

Po anketi je 2192 avstrijskih državljanov (na Štajerskem), ki so navedli slovenščino kot občevalni jezik. V primerjavi jih je bilo leta 1991, torej pri zadnjem ljudskem štetju, še 1695 oseb. V obmejnih okrajih Deutschlandsberg, Leibnitz in Bad Radkersburg je 452 ljudi navedli, da govorijo slovensko. V primerjavi s tem je bilo pri zadnjem ljudskem štetju 246 oseb.

Kljub dejstvu, da se more enačiti kategorijo „občevalni jezik“ s priznanjem, povejo te številke vse. Vseeno bi radi omenili, da je kljub sedanjega razpoloženja na Štajerskem, ki je večinoma brez konfliktov, še vedno za južne Štajerce, ki ne živijo v urbanem sistemu težko, priti s tem na javnost, kar je bilo vsa desetletja skrit v privatnem in polprivatnem področju. V tem smislu se lahko izhaja od veliko večjega števila slovensko govorečih.

V primerjavi z najnovejšimi podatki ljudskega štetja na Gradiščanskem in na Koroškem, torej v zveznih deželah, kjer obstaja že večdesetletna tradicija etničnih skupin in pri katerih je po statistiki prišlo do močnega upada, se prepozna na Štajerskem naraščajoče se tendenca.

5. Če je potrebno 6% opredeljenih za Slovence, da lahko uveljavijo manjšinske pravice, me zanima, ali je ta meja v kateri vasi že presežena?

Neuradno ja, uradno pa ne, saj je jezik kljub boljši klimi še vedno stvar osebnega prostora, kar se izraža tudi pri vprašanju občevalnega jezika pri ljudskem štetju. Nekaterim se ne zdi vredno omeniti svoj drugi jezik češ da je to narečje, da ni „pravi“ jezik, stari ljudje, ki potrebujejo pomoč pri izpolnjevanju verjetno tudi niso bili vedno vprašani glede drugega jezika, nekateri pa tega tudi nočejo omeniti, čeprav je anketa anonimna, ampak nikoli se ne ve... Kljub temu pa se je od štetja leta 1991 (1458 oseb) do leta 2001 (2192 oseb) veliko spremenilo na bolje.